

Változó biztonságfelfogás a Nyugat-Balkánon

Ez a cikk annak a tanulmánynak a rövidített változata, amelyet 2007-ben a tekintélyes, genfi székhelyű Fegyveres Erők Demokratikus Ellenőrzésének Központja (Center for the Democratic Control of Armed Forces – DCAF) felkérésére állított össze a Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet. A vizsgálat középpontjában a Nyugat-Balkán hat államának, Albániának, Bosznia-Hercegovinának, Horvátországnak, Macedóniának, Montenegrónak és Szerbiának a biztonságfelfogása áll. Az összehasonlító elemzést egyfelől a nemzeti biztonsági stratégiák, másfelől a helyszínen folytatott konzultációk és interjúk alapján végeztük el.

A stratégiai dokumentumok összehasonlítása

A Nyugat-Balkán országainak jelenleg érvényben lévő nemzeti biztonsági stratégiáit és egyéb stratégiai dokumentumait a közelmúltban fogadták el vagy frissítették fel, és mára ezek a dokumentumok – az egyes államok sajátosságait is megőrizve – egész rendszert alkotnak.

A gyorsan változó biztonsági környezetre és az euroatlanti struktúrákhoz való közeledésre tekintettel a legtöbb ország folyama-

tosan újítja meg stratégiai dokumentumait. Így például napirenden van az albán nemzeti biztonsági és katonai stratégia, valamint a horvát nemzeti biztonsági és védelmi stratégia felülvizsgálata. Macedóniában az eddigi biztonsági és védelmi koncepciót biztonsági stratégiával kívánják felváltani, Montenegróban pedig védelmi stratégiával kívánják kiegészíteni az eddigi egyetlen dokumentumot. Végül pedig Szerbiában új, immáron a szövetségi állam szétválása utáni állapotokat tükröző nemzeti biztonsági és védelmi stratégiát terveznek elfogadni.

Stratégiai dokumentumok a nyugat-balkáni országokban

Albánia	BiH	Horvátország	Macedónia	Montenegró	Szerbia
Nemzeti biztonsági stratégia, 2004.	BiH biztonságpolitikája, 2005.	Nemzeti biztonsági stratégia, 2002.	Nemzeti biztonsági és védelmi koncepció, 2003.	Nemzeti biztonsági stratégia, 2006.	
Katonai stratégia, 2005.	BiH védelempolitikája, 2001.	Védelmi stratégia, 2005.			Szerbia és Montenegró államszövetségének védelmi stratégiája, 2005.
	Védelmi fehér könyv, 2005.	Stratégiai védelmi felülvizsgálat, 2005.	Stratégiai védelmi felülvizsgálat politikai keretei, 2003.		Szerbia és Montenegró Államszövetségének Védelmi fehér könyve, 2005.
			Védelmi fehér könyv, 2005.		Stratégiai védelmi felülvizsgálat, 2006.

A biztonsági környezet értékelése

A nyugat-balkáni országok stratégiai dokumentumai általában hasonlóképpen jellemzik a biztonsági környezetet, modern terminológiával operálnak, a biztonságot komplexen értelmezik, és rámutatnak arra, hogy a helyzet dinamikusan változik, sokszor pedig kiszámíthatatlan. A nyugat-balkáni régió biztonságpolitikai jelentőségéről és geopolitikai pozíciójáról szinte egybehangozóan vélekednek. Az albán dokumentum „hídszerepről” beszél, a bosnyák stratégia úgy határozza meg az ország helyét, mint amely „összeköti a Duna-térséget a közép-adriai régióval”. A macedón dokumentum kissé túlzásba esve közvetlen környezetét úgy írja le, mint amely „Európa, Ázsia és Afrika metszéspontjában” található, míg horvát részről az ország „többdimenziós regionális helyzetére” hívják fel a figyelmet, azaz arra, hogy déli szomszédunk egyszerre három térségnek – Közép-Európának, Délkelet-Európának és a mediterráneumnak – is része.

Bár különböző megfogalmazásokban, de valamennyi dokumentum hasonlóan jellemzi a régió biztonsági helyzetét is. A horvát stratégia szerint Délkelet-Európa a kontinens „legproblematikusabb zuga”. Macedón megfogalmazásban ez úgy hangzik, hogy a Balkán „marad Európa leginstabilabb térsége”. A szerb dokumentumok is a „legkevésbé stabil” régióként utalnak Délkelet-Európára.

A fenyegetettség-percepció

A nemzeti biztonsági dokumentumok viszonylag kis terjedelemben foglalkoznak az adott országot érintő fenyegetésekkel, kihívásokkal és kockázatokkal. Ezen túlmenően az egyes országok eltérő módon strukturálják a fenyegetettség tényezőket, ha egyál-

talán csoportosítják őket. Két állam, (Albánia és Bosznia-Hercegovina) esetében a fenyegetettség osztályozása három elemzési – belső, regionális és globális – szinten történik. Két további esetben (Macedónia és Szerbia) más módon – rövid, közép és hosszú távra szólóan és intenzitásuk szerint – rendszerezik a fenyegetettség faktorokat.

Belső fenyegetések

Belső szinten minden dokumentumban négy közös fenyegetettség tényezőt azonosítottunk: a szervezett bűnözést, a terrorizmust, a katasztrófákat és az átmenet nehézségeit. A közös percepción túl az egyes dokumentumokban egy-egy adott állam belső biztonságával kapcsolatos egyedi kihívásokkal is találkozunk.

Albánia esetében különös hangsúlyt kap a migráció kérdése, nevezetesen az albán állampolgárok illegális migrációja más államokba, de még ennél is figyelemreméltóbb, hogy az országon belüli „ellenőrizetlen népmozgás” is ott szerepel a problémák között. Emellett még egy furcsa belbiztonsági tényező kerül előtérbe, a „közvélemény félretájékoztatása”, ami valószínűleg az 1997-es belső polgárháborúhoz vezető piramisjátékra utal. Az 1992–1995 közötti fegyveres konfliktus köszön vissza a bosnyák dokumentumban, amely a „daytoni egyezmény lassú végrehajtásáról”, a menekültek visszatelepedéséhez szükséges anyagi források szűkösségéről vagy a „fegyverek és lőszer nem megfelelő raktározásáról”, valamint a nem hatástalanított aknákról is szól. A cyberbűnözés, cyberterrorizmus, valamint a személyi adatokkal való visszaélés problémájára a horvát és a macedón dokumentum hívja fel a figyelmet. A macedón stratégiai dokumentum meglehetősen szokatlan módon utal a „külföldi titkosszolgálatok ellenséges tevé-

kenységére”, ami arra irányul, hogy „rontsa a biztonsági helyzetet, ezzel lassítva le a demokratikus és integrációs folyamatokat”. A montenegrói stratégia a hét felsorolt biztonsági fenyegetettség között olyan obskurus és amorf kategóriát említ meg, mint „egyének és csoportok törvénysértő tevékenysége”, amivel összemoszák a belső biztonsági kihívásokat a közönséges bűnözéssel. Végül pedig a szerb dokumentum egyedülálló abban a tekintetben, hogy belső biztonsági problémaként azonosítja a „fegyveres felkelést, mint a fegyveres konfliktus egyik formáját”.

Regionális fenyegetések

A belső szinttel összevetve a stratégiai dokumentumok jóval homogénebbek a regionális problémák megnevezésében. Az elemzésnek ezen a szintjén a következő közös tényezőket lehetett azonosítani:

- a fegyveres konfliktus lehetősége;
- a közelmúlt konfliktusainak öröksége;
- a regionális instabilitás és válságok;
- az átmenet problémái;
- az extrémizmus és intolerancia;
- a szervezett bűnözés;
- a terrorizmus.

A fegyveres konfliktus lehetőségének veszélyét eltérően ítélik meg az egyes nemzeti dokumentumok. Az államok egy csoportja szerint: „a közeljövőben nem kell számolni külső agresszióval” (bosnyák fehér könyv); „a katonai kockázatok hosszabb távon alacsony szintűek a térségben” (horvát stratégia). Tirana nem fejt ki explicit álláspontot erről a kérdéssel, csupán arra szorítkozik, hogy általánosságban rögzítse: a katonai erő használata „veszélyt jelent az Albán Köztársaságra”. Szkopjében viszont úgy látják, hogy „a nemzeti, vallási ... területi konfrontációk ... reális kockázatokat” rejtenek.

Montenegró kivételével, amely – egy újonnan létrejött állam eleganciájával – mellőzi ezt a problémát, minden ország foglalkozik a közelmúlt konfliktusainak örökségével, így például a bosnyák dokumentum megállapítja, hogy a térség „több, gazdasági, pszichológiai, társadalmi és más következményekkel járó konfliktus helyszíne volt”, a macedón fehér könyv pedig „az évtizedes ellenségeskedésre és a megbékélés befejezetlen folyamatára” hívja fel a figyelmet.

A regionális instabilitásra és válságokra a nemzeti dokumentumok lehetséges veszélyforrásként tekintenek, de a hangsúlyok az egyes esetekben máshova kerülnek. Szarajevó egy senki más által sem említett tényezőt nevez meg, jelesül a „nagyhatalmak politikai befolyásgyakorlását”, a horvát stratégia pedig úgy fogalmaz, hogy potenciális regionális konfliktusforrást jelentenek a „nyersanyagok tranzitútvonala feletti ellenőrzés megszerzésére” irányuló törekvések.

Bár a terrorizmus kérdését a nemzeti dokumentumok egybehangzóan nevezik meg regionális biztonsági fenyegetésként, mindössze kettő foglalkozik vele a megemlítésénél részletesebben. Az albán stratégia azt állapítja meg, hogy az ország geopolitikai helyzeténél fogva területét „logisztikai és közlekedési útvonalként” használhatják a terroristák. Szarajevóban ehhez hasonló felfogásban és félreérthetetlenül Boszniára gondolva úgy látják, hogy „egyre jobban érzékelhetők azok a tendenciák, melyek szerint néhány terrorista csoport igyekszik gyökeret verni azokban az országokban, ahol eddig nem voltak jelen korábban, kapcsolatot igyekeznek teremteni a hasonló eszmeiségűekkel, valamint hídfőállásokat kívánnak kiépíteni”.

Az egyes országok megközelítésbeli sajátosságai közül érdemes kiemelni, hogy a horvát dokumentum a regionális biztonsági

problémák közül egyedülként nevezi meg a „potenciális környezeti bombákat”, utalva ezzel az atomerőművekre és az elavult ipari létesítményekre. A bosnyák biztonságpolitikai dokumentum pedig azzal a meghökkentő állítással rukkol elő, hogy a Varsói Szerződés volt tagállamai veszélyt jelenthetnek regionális szinten, mert „nukleáris potenciáljuk kikerült a szigorú ellenőrzés alól”. A macedón fehér könyv a felhalmozott fegyverkészletekre hívja fel a figyelmet, és mániákusan ismétli meg, hogy a külföldi titkosszolgálatok ellenséges tevékenysége regionálisan is veszélyt jelent.

Globális fenyegetések

Globális szinten egy sor közösen percipált fenyegetést tartalmaznak a nemzeti dokumentumok, úgymint a terrorizmus, a szervezett bűnözés, a hagyományos és tömegpusztító fegyverek proliferációja, a környezeti kihívások és az extrémizmus, de a stratégiák nem fejtik ki bővebben a tartalmi kérdéseket, és nem is rangsorolják őket.

Figyelmet érdemel, hogy az egyes dokumentumok milyen sajátos problémákat hangsúlyoznak a globális biztonságot illetően. A migráció például több esetben is előfordul olyan megfogalmazásokban, mint „extrém helyzetek által kikényszerített migráció” (Bosznia), „illegális migráció” (Macedónia) vagy „ellenőrizetlen tömeges népmozgás” (Szerbia). A bosnyák biztonságpolitikai dokumentum a globalizáció negatív következményei között tartja számon „a világ gazdag és szegény részei közötti növekvő különbségeket”, míg a horvát stratégia a „világ különböző részeinek aszimmetrikus gazdasági fejlődését” nevezi meg biztonsági kihívásként. A szerb stratégiai dokumentumok olyan modern kérdéseket azonosítanak globális

problémaként, mint „az új technológiákkal és tudományos eredményekkel való visszaélés az informatika, a géntechnológia, a gyógyszergyártás és a meteorológia területén”, de egyedülálló módon csak ezekben a dokumentumokban merül fel a globális fegyveres konfliktus lehetősége.

Helyi értékelések a Nyugat-Balkán biztonsági helyzetéről

A biztonsági környezet értékelése

A hat nyugat-balkáni ország fővárosában szakértőkkel, politikusokkal, kutatókkal folytatott konzultációink során partnereink kivétel nélkül jónak és egyre javulónak értékelték a balkáni biztonsági környezetet. A többség úgy vélekedett, hogy ez a pozitív tendencia túljutott azon a ponton, ahonnan nincs visszatérés a hagyományos fegyveres konfliktusok időszakához. Ahogyan egyikük fogalmazott: „a kilencvenes évekhez képest ez maga a mennyország”.

Montenegróban nagy hangsúlyt kapott az a tény, hogy az ország leválása Szerbiáról békés úton ment végbe 2006-ban, míg Szerbiában ezzel kapcsolatban úgy vélték, hogy Montenegró „ elvesztése ” után Belgrádnak ki kell békülnie az új realitásokkal, és „meg kell tanulnia kicsinek lenni”. Albániában azt fejtegették, hogy a rendszerváltás elején „idealisztikus nézeteket” vallottak a biztonságról, „nem volt világos víziójuk”, de mára világossá vált, hogy az új biztonsági helyzetet „gyakori változások, a hagyományos fenyegetések hiánya és az aszimmetrikus fenyegetések megjelenése” jellemzi. Szarajevóban jellemző vélekedés volt, hogy a biztonsági helyzet javulása nagyban a külföldi katonai jelenlétnek köszönhető, Szkopjében pedig a védelmi reformok következetes

folytatásában látták a javuló biztonsági helyzet garanciáját.

Fenyegetettség-percepció

Beszélgetéseink során partnereink három biztonsági problémát neveztek meg egyöntetűen: a szervezett bűnözést, a korrupciót és a terrorizmust. Az elsőtől kapcsolatban szinte kivétel nélkül mindenki felhívta a figyelmet arra az ironikus mozzanatra, hogy az elmúlt több mint másfél évtizedben éppen a szervezett bűnözés bizonyult a legsikeresebb regionális együttműködési formának a Nyugat-Balkánon, ami még a háborús viszonyok között is zavartalanul működött.

Tiranában elmondták, hogy az „albán szervezett bűnözés” egyfajta védjeggyé vált a térségben, de megkülönböztették az albán és a koszovói szervezett bűnözést, mondván, hogy „az utóbbi hamarabb kezdte”. Volt olyan vélekedés is, amely szerint a szervezett bűnözés össze is fonódott a politika világával, ugyanakkor a szervezett bűnözés nem pártfüggetlen, „ahol a pénz szagát érzik, oda mennek”. A megoldás a politikai elit hozzáállásának megváltozása lenne, de ahogyan egyik partnerünk fogalmazott, „a jó emberek gyengék, a rossz emberek erősek”.

Boszniaival az illegális kereskedelmet szokás összefüggésbe hozni, amit a helyi szakértők meg is erősítettek, de hozzátették, hogy bár a határellenőrzés jelentős fejlődésen ment keresztül, amíg Nyugat-Európában megmarad a kereslet, addig a jelenség létezni fog. Arra is rámutattak, hogy a Bosznián áthaladó illegális kereskedelem döntően az együttműködő szerb és horvát csoportokhoz kötődik.

Macedóniában a szervezett bűnözést kiemelt biztonsági problémaként értékelték, de a szomszédos országok határellenőrzésének gyengeségével hozták összefüggés-

be. Különösen a koszovói határszakaszt tekintik problematikusnak, mert az 1997-es albán válság után ide tevődtek át a főbb albán és bolgár csempészútvonalak.

Montenegróban azt hangsúlyozták, hogy a szervezett bűnözés elsősorban külső, határon túli probléma, és csak a cigarettacsempészettel összefüggésben beszéltek belső gondokról.

Belgrádban a szervezett bűnözés hagyományos formáival kapcsolatban először is azt emelték ki, hogy a nem nyilvánított kézfegyverekből minden fővárosi lakosra jutott egy, valamint azt, hogy a kábítószer-kereskedelemnek egyre inkább célpontjává válik az ország a korábban jellemző tranzitfunkció helyett. Szakértői vélemények szerint a szerbiai állami intézményekbe hatoltak be legmélyebben a bűnöző elemek, ami az országot a térség legkorruptabb államává tette. Ráadásul vélelmezhető a politikai elit összefonódása is a szervezett bűnözéssel, amit az is mutat, hogy a bíróságok általában tartózkodnak a szervezett bűnözés politikai szálainak felderítésétől.

A terrorizmussal kapcsolatos kérdések megvitatása során határozottan egyfajta zavarodottság volt érzékelhető. A konfúzió túl az esetek többségében arra a paradoxonra is fény derült, hogy a nyugat-balkáni országokat éppen a terrorizmus elleni harcban való részvételük teheti a terrorizmus potenciális célpontjává.

Amikor Albániában a terrorizmusról kérünk véleményt, a zavaros válasz egyik érzékletes példaként az egyik külügyi vezető azt találta mondani, hogy „bennünket ez egyáltalán nem érint”, de a félreértések elkerülése végett gyorsan hozzátette, hogy „ugyanakkor erősen elítéljük”. Mások azt hangsúlyozták, hogy a terrorizmusnak nincs belső vonatkozása, az nemzetközi természetű jelenség. Eddig egyetlen

terrorcselekményre sem került sor az országban (igaz, 1995-ben bandaharcok során történtek bombarobbanások). Partnereink szerint iraki szerepvállalása miatt Albánia terrorcélponntá válhat.

Zágrábban a terrorizmussal kapcsolatban szintén azt emelték ki, hogy bár az ország eredendően nem tekinthető célpontnak, a terrorizmus elleni koalíció részeseként mégis célponttá válhat. Egyik forrásunk a közvetlen térség tekintetében arra hívta fel a figyelmet, hogy a szerb fél gyakran állítja be Boszniát lehetséges terrorista bázisként annak érdekében, hogy jogot formálhasson a szerb lakosság védelmezőjeként fellépni. Ugyanakkor a horvát titkosszolgálatok is többször tettek kísérletet olyan beállításra, hogy Bosznia a „terrorizmus termékeny talaja”.

Szkopjében nem tartottak attól, hogy a nemzetközi terrorizmus közvetlenül fenyegetné Macedóniát, mivel az ország „kevésbé érdekes célpont”. Ugyanakkor Macedónia bekapcsolódása a terrorellenes küzdelembe, katonai jelenléte Irakban és Afganisztánban, valamint jövőbeni NATO-tagsága célponttá teheti.

Podgoricában a terrorizmust alacsony biztonsági kockázati tényezőként értékelték – terror gyanújával eddig mindössze egy alkalommal került sor letartóztatásokra –, azonban Montenegró közeledése a NATO-hoz potenciálisan kiválthat terrorcselekményeket, elsősorban a turistalétszámokkal szemben.

Belgrádban partnereink a globális terrorizmussal kapcsolatban egybehangzóan azon az állásponton voltak, hogy az nem érinti közvetlenül Szerbiát, azzal érvelve, hogy az ország „nem eléggé érdekes célpont”. Ugyanakkor a globális terrorizmus lényeges hatást tud gyakorolni egyes helyi csoportokra, ami idővel az iszlám radikális interpretációjának, így a vahabizmusnak

az előretöréséhez vezethet. Következésképpen a globális terrorizmus kiképzőbázisként vagy rejtékhelyként használhatja az ország területét. Interjúalanyaink regionálisan egyöntetűen Boszniát nevezték meg olyan helyként, amely terrorista cselekmények kiindulópontja lehet. Emellett szól az, hogy a háború után jelentős számban maradtak itt mudzsahedek, és az országra a radikális iszlám erős befolyást gyakorol, ami „átgyűrűzhet” a szerbiai Szandzsákba. A lehetséges belső terrorizmust elsősorban Koszovóval, a Szandzsákkal és a Preševo-völgygel hozták összefüggésbe, de arról nem foglaltak határozottan állást, hogy terrorcselekmények elkövetése rövid távon mennyire valószínű. Ugyanakkor egy teljesen másfajta szempontú kritikus álláspontot is megfogalmaztak, nevezetesen azt, hogy a terrorizmus problémáját fel lehet használni politikai célokra annak érdekében, hogy egy külső ellenségkép segítségével kovácsoljanak nemzeti egységet. Ahogy egyik forrásunk fogalmazott: „Szerbiában a terrorizmust szándékosan túlértékelik”.

A biztonságpercepció vizsgálatok a radikális iszlám és a vahabizmus problémája majdnem minden esetben szóba került. Általában nem tekintették közvetlenül fenyegető biztonsági kérdésnek, ugyanakkor a szakértők szerint kétségtelenül tapasztalható a radikális iszlám tanítás terjeszkedése és a külföldi iszlám szervezetek azon törekvése, hogy összekössék a karitatív tevékenységet a fundamentalista nézetek propagálásával, ami középtávon a vahabizmus valós biztonsági problémává válásához vezethet.

Szomszédcsági kapcsolatok

Ami a szomszédcsági kapcsolatokat illeti, a külső megfigyelő alapbenyomása a „se

nem fenyegetés, se nem bizalom” formulával írható le legjobban. Egyfelől interjúalanyaink pozitívként értékelték, higgadt-ként jellemezték ezt a kapcsolatrendszert, másfelől nyilvánvaló volt minden területen a bizalomhiány.

Történelmileg az albánok számára a szerbek és a görögök problematikus szomszédok voltak, míg ma – ahogy egyik forrásunk fogalmazott – „Görögország a szövetségeseünk, Szerbia pedig ha nem is szövetségeseünk, de nem is jelent fenyegetést többé”.

Zágrábi interjúalanyaink Boszniát és Szerbiát nevezték meg legfontosabbaknak a szomszédok közül. Az előbbi az ott élő nagyszámú horvát kisebbség miatt bír jelentőséggel, míg a másik kiszámíthatatlansága következtében érdemel kiemelt figyelmet. Ez utóbbi egyébként egyes vélekedések szerint jó érv Horvátország NATO-tagsága mellett, mert segít mozgósítani az amúgy bizonytalan horvát lakosságot a belépés mellett.

A szkopjei beszélgetésekben három országot említettek kritikai összefüggésben: Görögország a macedón állam neve, Szerbia a rendezetlen határkérdések és a Preševo-völgyből kiinduló biztonsági kockázatok, s végül Bulgária a nem kellő szigorral ellenőrzött határok miatt, aminek következtében a balkáni cigarettakereskedelem nagy része Macedónián halad keresztül.

Bár Podgoricában a Horvátországhoz fűződő kapcsolatokat nevezték a „legjobbnek”, a Prevlaka-félsziget kapcsán megoldatlan határproblémák terhelik a kétoldalú kapcsolatokat. Azt is megemlégtették, hogy a Szerbiától történt sikeres és békés leválás ellenére Belgrád nem létesített nagykövetséget Montenegróban, másfelől viszont konzuli védelemben részesíti a montenegrói állampolgárokat külföldön ott, ahol nincs montenegrói képviselő.

A belgrádi interjúk többsége megerősítette azt, hogy az ország szomszédosági

kapcsolatai javultak, és nem érzékelnek biztonsági veszélyt a szomszédok részéről. Ugyanakkor felhívták a figyelmet arra, hogy rendezetlen határkérdések terhelik a horvát, a macedón és a bosnyák relációt. Végül azt is hangsúlyozták, hogy negatív előítéletek, sztereotípiák és a bizalom hiánya jellemzi az államközi kapcsolatokat.

A regionális együttműködés értékelése

A regionális együttműködéssel kapcsolatos értékeléseket úgy lehet összegezni, hogy ezen a téren nagy a lelkesedés, de az együttműködési formák döntő részben az Európai Unióhoz való jövőbeni csatlakozás összefüggéseibe ágyazódnak – a Brüsszelnek való mindenáron történő megfelelés jegyében. Következésképpen ezek az együttműködési kezdeményezések inkább egyfajta házi feladat teljesítését jelentik, semmint belső késztetésből fakadnak. Tipikus kritikaként fogalmazódott meg, hogy ezeket a kezdeményezéseket feleslegesen nagy számban indítják el, és működésük viszonylag kevésbé hatékony, bár vannak sikeres regionális együttműködési formák is, amelyek legfőbb jellemzője, hogy egy-egy konkrét területre koncentrálnak.

Tiranai partnereink kizárólag EU-integrációs összefüggésben értelmezték országuk részvételét a regionális együttműködésben: ahogyan egyikük nyíltan megfogalmazta, „ha együttműködsz, gyorsabban haladsz az integráció felé”.

Zágrábban elsősorban az Adriai Charta kereteiben megvalósuló együttműködést emelték ki, továbbá azt a készséget hangsúlyozták, hogy Horvátország kész megosztani tapasztalatait a térség országaival az EU-hoz és a NATO-hoz való közeledés terén. Az egyik partnerünk ezzel kapcsó-

latban önkritikusan annak a véleményének adott hangot, hogy Horvátország egyfajta felsőbbrendűségi tudattal kezeli balkáni szomszédait.

Szkopjében a regionális együttműködési kezdeményezéseket összességében hasznosnak ítélték. A Jugoszlávia megszűnését követő időszak elején a térség országai elutasították a regionális együttműködést, mert ezt a frissen megszerzett függetlenséggel szemben ható tényezőként fogták fel, olyan kísérletként, amelynek célja Jugoszlávia visszaállítása, így a kétoldalú kooperációt preferálták. Mivel még mindig nagyfokú bizalmatlanság jellemzi az államközi kapcsolatokat, minél több regionális együttműködési fórumra van szükség. Néhány megkérdezett szakértő úgy vélte, hogy Macedónia egyfajta modell lehetne a védelmi reformok terén a többi nyugat-balkáni ország számára, amivel hozzájárulhatna a regionális együttműködés fejlesztéséhez.

Podgoricában egybehangzón azt fejtették, hogy Montenegró elemi érdeke részt venni, a lehetséges legnagyobb számú regionális együttműködésben mert – a tiranai értelmezéssel egybehangzón – „a brüsszeli ajtókat a térségben kell kinyitni”.

Belgrádban inkább kritikus véleményeket hallottunk ebben a témában. Az egyik szakértő arra hívta fel a figyelmet, hogy a regionális együttműködési kezdeményezéseket „hamis motiváció mozgatja és formálisak”. Ezzel kapcsolatban konkrétan megfogalmazódott, hogy a Nyugat-Balkánon kilenc különböző együttműködési kezdeményezés fut minden kézzelfogható eredmény nélkül. Egy másik értékelés szerint ezek az együttműködési formák „sem nem jelentősek, sem nem marginálisak”. Szerb partnereink felvetették egy regionális katonai kiképzőközpont létrehozásának lehetőségét is az országokban.

Országspecifikus kérdések

Albániában a védelmi ügyek a nemzeti prioritások között találhatóak, közvetlenül a közlekedés, az oktatás és a szociális kérdések után következnek. Ha ehhez hozzáteszük, hogy Tirana 2008-ra vállalta, hogy védelmi költségvetése eléri a GDP 2 százalékát, és iraki missziója ennek a büdzsének a 10 százalékát viszi el, könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy a védelmi ügyeket mesterségesen magas prioritásként kezelik, ami az ország teherbíró képességét veszélyezteti. Ennek az erőfeszítésnek a magyarázatát egyik partnerünk abban látta, hogy „izolációhoz vezetne ha nem ezt tennénk”. Amikor arról érdeklődtünk, hogy vannak-e viták a csapatok külföldi misszióiról, azt a feleletet kaptuk, hogy ilyenek nincsenek, és megtoldották azzal a büszke mondattal, hogy „ez teszi Albániát mássá Európa többi országával szemben, ahol ez érzékeny kérdés”.

Bosznia-Hercegovinában a gyenge állami intézmények jelentik az egyik legjelentősebb biztonsági problémát. A Daytoni békemegállapodás szerint a kompetenciák megoszlanak a központi hatalom és az entitások között, ami alól a biztonsági-védelmi szektor sem kivétel. Így például a mai napig nem sikerült létrehozni az egyetemes rendőrséget. A legnagyobb sikert a fegyveres erőknél sikerült elérni: az országnak egy hadserege van (régebben kettő volt), világos hierarchiával és állami szinten egy védelmi minisztériummal.

Szkopjében – összhangban a korábban idézett stratégiai dokumentumokkal – a partnerek többsége megerősítette, hogy valós a „külföldi titkosszolgálatok befolyásának” problémája. Egyik forrásunk konkrétan megnevezte a szerb, a francia és a brit szolgálatokat, mint a legaktívabakat, kiemelve a legelsőket, amely a legha-

tékonyabb, mert a legnagyobb kapcsolatrendszert örökölte a jugoszláv időkből.

Podgoricában egy nagyon sajátos biztonsági problémára hívták fel a figyelmet szakértő partnereink, nevezetesen az orosz „piszkos” tőkebefektetésekre az ország stratégiai ágazataiban, úgymint a turizmusban, az alumínium- és a villamosiparban.

Következtetések

Az elmúlt másfél évtizedben a Nyugat-Balkán országai egy sor stratégiai dokumentumot dolgoztak ki és fogadtak el, amelyek mára többszintű rendszert – biztonsági stratégia, katonai/védelmi stratégia, fehér könyv/védelmi felülvizsgálati jelentés – alkotnak. Ezeknek a dokumentumoknak az összehasonlításából – milyen típusúak, milyen szerkezetűek, milyen kérdésekkel foglalkoznak, milyen szinten fogadják el őket – összességében az derül ki, hogy inkább a különbözőségek dominálnak a hasonlóságok felett, és ami talán még fontosabb, nem valamiféle előre elkészített sablon szerint íródtak.

A dokumentumokban a biztonsági környezet elemzése nagyon komoly ellentmondást rejt. Egyfelől a stratégiák nagyon pozitívan tálalják az adott ország biztonsági szerepét – a biztonságnak nem fogyasztói, hanem termelői –, másfelől viszont a régió egésze Európa legproblematisabb, instabil része. Az ellentmondás tehát ott feszül, hogy míg az önpercepció nagyon pozitív, a régiópercepció ugyanilyen negatív, ami azt a kérdést veti fel, hogy ha mindenki csupa szépet és jót tesz, akkor miért ez a legrosszabb biztonsági helyzetű térsége kontinensünknek?

Ami a biztonságfelfogást illeti, a dokumentumok egy sor hiányossággal küszködnek. Először is nem differenciálnak a különböző fenyegetettségek – kihívás, fe-

nyezetés, kockázat – között, másodsor, nem állítanak fel prioritást a fenyegetettségek között, továbbá sokuk nem helyezi el a fenyegetettségeket azok helyi, regionális, globális szintje szerint, végül pedig az új biztonsági kihívásokat – így azok legfontosabbikát, a terrorizmust – nem értelmezik helyi összefüggésekben.

A szervezett bűnözés kérdésével kivétel nélkül mindegyik dokumentum foglalkozik, ugyanakkor a nagy többség csupán a biztonsági kihívások listájának egyik pontjaként sorolja fel, anélkül, hogy pontos helyi jellemzőit, „helyi értékét” megadná. Az interjúk egyértelműen a szervezett bűnözést minősítették a legfontosabb biztonsági problémák egyikének, néhány vélemény szerint pedig vitathatatlan a kapcsolat a szervezett bűnözés és a politikai osztály között. Ugyanakkor fontos sajátossága volt a szakértői fejtegetéseknek, hogy az adott ország felelősségét relativizálva leginkább tranzitproblémaként utaltak magukra, és a felelősség fő súlyát a többi országra igyekeztek hárítani.

A terrorizmus problémája bizonyult a legellentmondásosabb témának a projekt során. A nemzeti biztonsági stratégiák és az egyéb biztonságpolitikai dokumentumok ezt a kérdést teszik első helyre a fenyegetések között. Ugyanakkor amilyen magasra értékeli ennek a tényezőnek a veszélyességi fokát, ugyanannyira negligálják annak kifejtését, hogy ez az adott országra nézve hogyan nyilvánul meg. Mindössze két ország tett szerény kísérletet arra, hogy bizonyítsa, a terrorizmus problémájának indokoltságát. Ez az önellentmondásos megközelítés tökéletesen illeszkedik a Közép-Kélet-Európában is oly jellemző trendbe, aminek az a lényege, hogy a külső elvárásoknak megfelelően egyfajta házi feladatként kell szerepeltetni ezt a veszélyforrást a legmagasabb szinten.

Ezt az ellentmondásosságot csak tovább súlyosbították az interjúk során szerzett tapasztalatok. A terrorizmusra vonatkozó kérdéseinkre adott első reakció sok esetben tanácstalanságot tükrözött. Amikor pedig arra kérdeztünk rá, hogy érinti-e az adott országot a terrorizmus problémája, akkor az általános első reakció az volt, hogy az ország nem célpontja a terrorizmusnak, de a későbbi fejtegetések többségében az jött elő, hogy éppen az ország terrorizmus elleni harcban való részvétele teheti célponttá őket. Egy ezzel a fenyegetettségrel kapcsolatos további problémaként merült fel, hogy a terrorizmust a Nyugat-Balkánon felhasználhatják belpolitikai okokból vagy éppenséggel mesterséges külpolitikai célokra is.

Az iszlám radikalizmusról mind a stratégiai dokumentumok, mind a szakértői értékelések azt állapították meg, hogy az nem jelent közvetlen biztonsági fenyegetést. Az előbbieket nem is foglalkoznak önállóan ezzel a kérdéskörrel, hanem inkább az etnikai konfliktusok összefüggéseibe helyezve kiegészítő elemként prezentálják. A szakértők önálló biztonsági kérdésként tárgyalták a radikális iszlám problémáját, de csak középtávon tulajdonítanak neki fenyegetést, és ezt is csak abban az esetben, ha a szociális problémákat hosszabb távon nem lehet hatékonyan kezelni.

A regionális együttműködés ügyét első ránézésre nagyon eltérően ítélték meg a dokumentumok és az interjúk. A stratégiák marginálisan és általánosságokban foglalkoznak csak vele, anélkül, hogy érdemi mondanivalót fogalmaznának meg. Az interjúk viszont

hangsúlyozták a regionális együttműködés fontosságát, azonban kritikusak voltak a meglévő kezdeményezésekkel szemben. Ugyanakkor a dokumentumok koncepciótlansága és a szakértők szkeptikussága ugyanahhoz a következtetéshez vezet: a Nyugat-Balkán kapcsolatrendszere a „se nem fenyegetés, se nem bizalom” állapotában van, ami a bipoláris korszak békés egymás mellett élésének atmoszféráját idézi.

A Nyugat-Balkán jelenlegi biztonsági helyzetét legjobban a „virtuális biztonság” kategóriájával lehet jellemezni. Ennek a „virtualitásnak” az alkotóelemei – a mesterséges fenyegetettség-percepció, az irreális külpolitikai célok, az „én hozzájárulok a biztonsághoz, de a térség instabil” percepciója, a regionális együttműködési kezdeményezések sokasága kevés érdemi tevékenység mellett, a biztonság külső és belső transzparenciájának hiánya, a kül- és biztonságpolitikáról szóló viták mellőzése – mind abba az irányba mutatnak, hogy a Nyugat-Balkán biztonsági napirendjét kívülről írják, belülről pedig úgy tesznek, mint akik meg is csinálják.

(Az eredeti kutatási beszámoló megjelent: Gazdag, Ferenc – Póti, László – Takács, Judit – Tóth, Péter: Assessment of the Security of the Western Balkans and a Comparative Analysis of the Threat Perception of the Countries of the Region. In Gyarmati, István – Stancic, Darko (eds.): Study on the Assessment of Regional Security Threats and Challenges in the Western Balkans. Geneva, Center for the Democratic Control of Armed Forces, 2007, 9–50. o.)